

SIMON ATTILA*

A felvidéki politika szürke eminenciása

Gaucsík István: *Az állameszme kritikusa – Tarján Ödön válogatott kisebbség- és gazdaságpolitikai beszédei és írásai*. Kalligram, 2017.

1920. június 11-én (feltehetően a trianoni békeszerződés aláírása által motiválva) Losonc város képviselő-testülete (amelyben akkor már többségben voltak a kormányzat által oda kinevezett csehszlovák képviselők) más településekhez hasonlóan hűségnyilatkozatot tett a Csehszlovák Köztársaság mellett. A szavazás eredménye azonban nem volt egyöntetű. 13 képviselő tartózkodott, 5 képviselő pedig egyenesen a lojalitási nyilatkozat ellen voksolt, köztük Tarján Ödön is. A források szerint a csehszlovák körökben leginkább épp Tarján ellenszavazata verte ki a biztosítékot, és a hatóságok azonnal el is kezdték őt végzálni. Intézkedéseket fogantatosítottak annak kiderítésére, hogy mi volt az oka gyors meggazdagodásának (egyes források szerint ugyanis Tarján jól járt Trianonnal, mert az azt követő kompenzációs kereskedelmi ügyletekből mintegy 70 millió csehszlovák koronához jutott), és elkezdtek azt is vizsgálni, hogyan kaphat egy ilyen, az állam biztonsága szempontjából megbízhatatlan személy oly gyakran magyarországi határátlépési engedélyt.

Az 1882-ben a losonci zsidó hitközségbe még Weisz Ödönként beleszülető (nevét 1890-ben magyarosította) Tarján Ödön az államfordulatig sikeres vállalkozó, a losonci mezőgazdasági gépgyár igazgatója volt. 1920 utáni életében azonban előtérbe került a politika: először a Szlovenszkoói Magyar Jogpártban majd a Magyar Nemzeti Pártban töltött be fontos szerepet. Hogy aztán 1934-ben Magyarországra költözzön, ahol a kormányzat egyik legfontosabb felvidéki szakértőjének számított. És bár a Trianoni döntést követő

* A szerző a Selye János Egyetem Tanárképző Kar Történelem Tanszék vezetője, a Fórum Kisebbségkutató Intézet igazgatója, mail: simon@foruminst.sk

években Tarján neve gyakran szerepelt nem csupán a szlovenszkói magyar sajtó oldalain, de az csehszlovák rendőrségi jelentésekben is, a második világháborút követően elfeledett emberré vált (nem egyedül a kortársai közül), s a legutóbbi időkig a szakirodalom sem tudott mit kezdeni vele. Igaz, szinte valamennyien, akik a szlovákiai magyarok két háború közötti történelmével foglalkozunk (említhetném Popély Gyulát vagy Angyal Bélát) használtuk és használjuk a nevét, de leginkább anélkül, hogy bárki is mélyebben utánanézett volna, kiről is van szó.

Ha ma élne, bizonyára akadna szerző, aki oligarchának nevezné, egykoron azonban inkább csak szürke eminenciás volt (ezt a jelzős szerkezetet Gaucsik is használja vele kapcsolatban), akinek a személye talán azért sem érte el sokáig a történettudomány ingerküszöbét, mert nem a direkt politika, hanem a gazdasági szféra embere volt, és hát vagyunk páran, akik a felkészültség hiánya vagy bármi más ok miatt, de kerülük ezt a területet. Ezért is fontos, hogy Gaucsik István személyében akadt kolléga, aki az utóbbi években ugyan szépen lassan, ám szisztematikusan elkezdte a tudásunkban meglévő lyukakat betömködni. Gaucsik (a Kalligram Kiadó jóvoltából) 2008-tól 4-5 évente (a közben megjelenő tanulmányokat most hagyjuk) letesz egy, a szélesebb közvélemény számára talán nem túl látványos, ám szakmai szempontból annál fontosabb kötetet a felvidéki magyar történetírás asztalára: 2008-ban ez *A jog erejével. A szlovákiai magyarság gazdasági önszerveződése 1918–1938* című kötet volt, 2013-ban a *Lemorzsolódó kisebbség. A csehszlovákiai magyarság jogfosztásának gazdasági háttere 1945–1948* címet viselő könyv, 2017-ben pedig *Az állameszme kritikusa. Tarján Ödön válogatott kisebbség- és gazdaságpolitikai beszédei és írásai c.* munka.

Az itt vizsgált kötet bizonyos szempontból visszatérés az első kötete témájához, hiszen abban a szlovákiai magyarság két háború közötti gazdasági önszerveződésének a kérdését vizsgálta, s közölte a legfontosabb felvidéki magyar gazdasági szakemberek témával kapcsolatos írásait. Közte többek között Tarján Ödön egyik (a jelen kötetbe is besorolt) munkáját. Nem tévedhetünk sokat, ha azt gondoljuk, Gaucsik már akkor látta, hogy Tarján (persze más, a 2008-as kötetbe besorolt szerző is) többet, egy külön kötetet is megérdemel. Igaz, elhatározássá, hogy mélyebben is feldolgozza

Tarján életművét, ez csupán akkor vált, amikor (mint ezt az előszóban is említi) Bárdi Nándor őt erre ösztönözni kezdte.

Mindazonáltal Gaucsik Tarján-kötete egyáltalán nem hagyományos pozitivistá biográfia. Pontosabban sem nem biográfia, sem nem pozitivistá munka. Sokkal inkább egyfajta kísérlet arra, hogy a losonci gyáros publicisztikai és gazdaságpolitikai szövegei által az olvasó elé tárja ennek a sokoldalú személyiségnek a habitusát, és ezzel párhuzamosan tovább feszegetse az ún. kisebbségtörténet-írás hagyományos határait. Azt gondolom ugyanis, hogy Gaucsik valójában mindig is feszegette ezt. Gaucsik ugyanis részben a szlovák historiográfia meghatározó alakjának, Roman Holecnek a gazdaságtörténeti munkáiból sokat tanulva, másrészt viszont a már említett Bárdi Nándor kutatói szemléletétől inspirálódva szakítani tudott a felvidéki magyar történetírás sablonjaival. Ennek a jele az is, hogy a hagyományos ideológiai címkézés helyett őt alapvetően a forrásszövegekre fókuszáló elemző munka jellemzi, legyen az bármely általa feldolgozott téma.

A kötetben közölt szövegeket egy Tarjánról, vagy pontosabban a Tarján-kutatásról szóló tanulmány előzi meg, amelyet már csak azért sem tekinthetünk klasszikus életrajzi bevezetőnek, mivel a szerzőnek sem ez volt a szándéka vele. Gaucsik nagyon is tisztában van azzal, hogy Tarján (és általában a korabeli felvidéki magyar elit) életpályájának a feltárása jóval mélyebb és időigényesebb kutatást igényelne. Ennek hiányában pedig leginkább csak arra vállalkozott, hogy a tarjáni életpálya azon mozzanataira világítson rá, amelyben valamiféle előrelépést tudott elérni: így a Tarján és Dzurányi László közötti vitára, Tarján Magyarországra való áttelepülésének körülményeire, Tarjánnak a szabadkőműves mozgalomban betöltött szerepére, vagy épp Tarján felfedező-innovátori énjére, amelynek a beemelésével egy eddig elhanyagolt, teljesen új mozzanattal gazdagította a Tarjánról kialakulóban lévő képet.

A Gaucsik általa felrajzolt Tarján-kép, újszerű, ám mégis hiányos. De nem fájoan és nem érthetetlenül, hiszen a hiány nem a történész felületességéből vagy szakmaiatlanságából ered. Gaucsik ugyanis sem nem felületes, sem nem szakmaiatlan. Sőt, mint mindig, aprólékos és pontos. A Tarján-kép mozaikszerűsége annak a szerzői koncepciónak az eredménye, amely szerint a kötet fő célja nem egy minél teljesebb Tarján-kép kialakítása volt, hanem elsősorban az, hogy Tarján Ödön szakmai teljesítményét és írásait beemelje a

kisebbségtörténeti diskurzusba. Az pedig, hogy eközben – a maga mozaikszerűsége ellenére – egy az eddiginél sokkal plasztikusabb képet rajzolt fel Tarjánról, már csak ráadás.

Gaucsík a kötetet a Tarjánról, illetve a korszak szlovákiai magyar gazdaságtörténeti vonatkozásairól való közös gondolkodás elindító írásaként szánta. Hiszen Tarján kapcsán van még mit kutatni. Mondjuk akár az 1918–19-es események során betöltött szerepét, amivel kapcsolatban lényegében csak azt tudjuk, hogy a losonci Magyar Nemzeti Tanács fontos személyisége volt. Ez az információ annak a fényében lehet érdekes, hogy tudjuk, a losonci MNT jegyzőkönyvei megmaradtak és kutatásra várnak, s általuk talán a Tarjánról kialakult képünk is gazdagodhat.

Továbbgondolásra érdemes Tarján és a Prágai Magyar Hírlap kapcsolata is, ami talán az egyik legfontosabb feltárandó mozzanat. Tarjánnak a szlovenszkói magyar politikában játszott jelentősége ugyanis épp a PMH-ban betöltött szerepéből fakad. 1924-ben ugyanis nem csupán annyi történt, hogy a PMH-t irányító szindikátus élére választják, de mint azt egy prágai belügyi jelentés is megjegyzi, azzal, hogy átvette a lap finanszírozását, ő vált a lap irányvonalának meghatározó személyiségévé. Ami persze sokaknak nagyon nem tetszett, közte például a keresztényszocialista pártvezérnek, Szüllő Gézának sem, aki – miközben Tarján szemére vetette annak zsidó és szabadkőműves voltát és liberalizmusát – azzal vádolta Tarjánt, hogy a lapot és annak tehetséges főszerkesztőjét, Dzurányi Lászlót sajtó politikai ambícióinak az érdekében használja fel.

Bár a kötet jó részét Tarján írásai teszik ki, azokról eddig keveset szóltam. Talán azért, mert azt gondolom, hogy azokat olvasni kell, és ehhez Gaucsík meg is adja a kellő segítséget: mindegyik szöveget felvezeti, elemezve a szerzői szándékot, illetve elhelyezve az adott írást a tarjáni életműben. Bár a kötetben közölt írások címei önmagukban nem sokat mondanak, tartalmukba belemélyedve érzékelhetjük a kötet jelentőségét. A tarjáni írásokból ugyanis a korabeli szlovenszkói magyar világ új rétegei bontakoznak ki. Azokból a témákból (legyen az például Briand páneurópai elképzelése vagy más) amelyeket Tarján tárgyal, kiderül, hogy a korabeli felvidéki magyar közgondolkodás témáit nem lehet csupán a kisebbség és a többség, illetve a kisebbség és az anyaország közötti kapcsolatokra leszűkíteni. A két világháború közötti szlovenszkói magyarság a maga nemében teljes társadalom volt, amelyet nem

csupán a fenti két mozzanat foglalkoztatott, hanem sok minden egyéb. Úgy is mondhatnánk, hogy sokkal több dimenziója volt, mint azt láttatni szoktuk. Gaucsík könyve ezekből a dimenziókból mutat fel nekünk néhányat.